

KRETANJE STANOVNIŠTVA NA SREDNJE DALMATINSKIM OTOCIMA KROZ ZADNJIH 100 GODINA

ANDRE JUTRONIĆ

U otoke srednje Dalmacije, koje neki nazivaju i «Neretljanskim otocima», ubrajamo četiri veća otoka: Brač, Hvar, Vis i Korčulu. Ovamo spada i više manjih, koje — govoreći o broju stanovnika — pribrajam susjednom većem otoku; to su Vrnik, Badija, Paklenski otoci, Šćedro, Biševo, Svetac (Sv. Andrija) i Pelagruža.

Podaci do sredine XIX. stoljeća o broju stanovnika na ovim otocima bazi-
raju se na procjenama, iako ponekada na osnovu službenih izvještaja (na pr. g. 1682.
1781., 1796.).

Prvi službeni popis je od g. 1854., ali je polako raden i nije kritičan. Na osnovu podataka ovog popisa¹⁾ bilo je u distriktu Braču 15.979 st., Hvaru 12.743, Visu 6.777 i Korčuli 9.865 stanovnika. Pošto ovaj popis nije zadovoljio, moralo se pristupiti drugom popisu, točnijem i solidnijem, godine 1857. (prema zakonu od 23. ožujka), koji je korigirao prijašnji popis. Ovaj se smatra kao prvi službeni austrijski popis²⁾. Prema njemu je bilo na Braču 15.709, na Hvaru 11.526, na Visu 4.820 i na Korčuli 9.487 stanovnika.

Drugi službeni popis obavljen je 1869. godine³⁾, a pokazuje na Braču 18.330 st., na Hvaru 13.378, na Visu 6.485 i na Korčuli 10.567 stanovnika.

Treći službeni popis od g. 1880. iskazuje⁴⁾ na Braču 19.969 st., na Hvaru 15.039, na Visu 7.871 i na Korčuli 12.387 stanovnika.

Prema četvrtom službenom austrijskom popisu⁵⁾ od g. 1890. Brač je imao 22.650 st., Hvar 17.016, Vis 8.674 i Korčula 14.934 stanovnika.

Peti službeni popis od g. 1900 iskazuje⁶⁾ na Braču 24.408, na Hvaru 18.091, na Visu 9.914 i na Korčuli 17.377 stanovnika.

Usljed stalnog porasta stanovništva pučiška je općina g. 1885. bila podijeljena u dvije: Pučišća i Selca. I općina Sućuraj na Hvaru bila je iste godine podijel-

1. Bollettino provinciale, Zadar, 1854, str. 29—48. — Lago V.: Memorie sulla Dalmazia, Vol. I. Venezia 1869, str. LVII—LIX.
2. Statistica generale della Dalmazia edita dalla Giunta provinciale, Divisione IV, Popolazione, Fasc. I, Zadar 1862, str. 20—24.
3. Maschek L.: Manuale del Regno di Dalmazia II, Zadar, 1872, str. 26—28, 108—111, 117—118. — Maschek L.: Repertorio delle località del Regno di Dalmazia, Zadar 1872, str. 17—19, 12—13, 30—31.
4. Maschek L.: Repertorio geografico-statistico dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia sulla base di dati ufficiali, Zadar 1888, str. 38—40, 57—63, 119—123.
5. Specialortsrepertorium von Dalmatien, Herausgegeben von K. K. Statistischen Central-Kommission (Repertorio speciale dei luoghi della Dalmazia. Posebni popis mjesta u Dalmaciji.) Beč 1894, str. 42—45, 65—72, i 137—140.
6. Općinski rječnik, IV. Dalmacija, izdala C. kr. Središnja Komisija u Beču, Beč 1908, str. 18—21, 30—32, 60—63.

ljena u dvije: Sućuraj i Bogomolje. Na Korčuli je općina Blato podijeljena g. 1898. također u dvije: Blato i Velaluka.

Stalni porast broja stanovnika bio je uvjetovan jačanjem blagostanja, koje je uvjetovalo razvoj vinogradarstva, glavnog zanimanja otočnog stanovništva; u nekim selima treba tome dodati i kamenarstvo (na pr. Pučišća, Selca). Oko g. 1850. zarazio je «lug» (oidium) lombardsko-venecijanske vinograde; tim se povećala potražnja i poskočila je cijena dalmatinskog vina. Treba si tome uzeti u obzir činjenicu, da je mletačka pokrajina do g. 1866. pripadala Austriji. Od 1876. do oko g. 1886. harala je po francuskim vinogradima filoksera, što je dalmatinskom vinu otvorilo nova tržišta. Mnogi otočani povadiše voćke, masline i druga stabla, da bi mogli zasadi što više vinove loze. Na otoke u sve to većem broju privremeno dolaze radi krčenja zemlje i okopavanja vinograda radnici iz dalmatinske Zagore. Ova sezonska migracija nastavila se sve do Prvoga svjetskog rata. Najveći dio «Vlaha» vraćao se u svoja sela nakon dovršenih poslova. Neki su ostajali u službi kod posjedničkih obitelji na otocima kao «junaci», te se i oženiše. Međutim, otočani — koji su i prije putovali po moru i u daleke zemlje te upoznali nove mogućnosti života u preookeanskim zemljama — pridružuju se transatlantskoj emigracionoj struji.

U XX. stoljeću nastupa sve jače opadanje stanovništva, najprije počinje na Braču i Hvaru, a zatim i na Visu; jedino na Korčuli stanovništvo od g. 1910. do g. 1931. gotovo stagnira na oko 20.000 stanovnika, naročito zbog porasta u Blatu i Velaluci; u posljednju preseljavaju Blačani. Opadanje otočnog stanovništva posljedica je iseljavanja u preookeanske zemlje. Među uzroke iseljavanja spada t. zv. «vinska klauzula», a poslije Prvog svjetskog rata i filoksera.

«Vinska klauzula» od 31. prosinca 1891., koja je stupila na snagu 1. veljače 1892., u trgovačkom ugovoru između država Trojnog saveza, t.j. Njemačke, Italije i Austro-Ugarske (pod kojom su tada bili otoci), omogućila je uvoz talijanskog vina u velikim količinama⁷⁾. Kako je «vinska klauzula» vrijedila na deset godina, to su već g. 1900. po Dalmaciji zaredale rezolucije, protesti i telegrami, kako bi se spriječilo nešto produljivanje. Italija je forsirala «vinsku klauzulu», jer joj je Francuska, poslije obnove vlastitih vinograda, onemogućila uvoz, te se Italija našla u velikoj neprilici. «Vinska klauzula» je porazno djelovala na naše otočane. U početku je nekako išlo, te se živjelo na račun prošlih godina, ali od g. 1900 ubrzava se opadanje stanovništva.

Kako se «Vinska klauzula» katastrofalno odrazila na ekonomsko stanje stanovništva, vidi se iz jednog izvještaja sutivanske općine austrijskoj vladi o cijenama na bračkom vinskom tržištu, i to:

za g 1889.	crno vino se po barilu plaćalo 16,	a bijelo 25 fiorina
1890.	14.50	18
1891.	14.—	18
1892.	7.50	8
1893.	6.—	8

7. Do obnove francuskih vinograda izvozila je Italija mnogo vina u Francusku. Da bi zaštitila svoje vinograde, Francuska je udarila zaštitnu carinu od 30 franaka po hektolitr i time onemogućila uvoz talijanskog vina. Nakon toga Italija se našla sa znatnim rezervama vina. Poslije potpisivanja ugovora uvoz se talijanskog vina u Austro-Ugarsku do kraja XIX. stoljeća povećavao: god. 1892. 473.410 hl, god. 1893. 1,185.790 hl. i t. d.

Nove vinogradarske prilike naročito su se odrazile na Braču i Hvaru. Prema šestom austrijskom popisu⁸⁾ od g. 1910. na Braču je bilo 22.565 stanovnika, t.j. za 1843 stanovnika manje nego g. 1900., a na Hvaru 16.943 odn. za 1.148 st. manje nego g. 1900. Mjesto normalnog priraštaja nastupio je osjetljiv pad. Međutim, Vis je i dalje, iako neznatno u porastu, jer 1910. g. iskazuje 10.107 stanovnika ili 193 više nego g. 1900., dok Korčula pokazuje 20.330 st. ili porast za 2.953 stanovnika.

Prijašnje, uglavnom pojedinačno iseljavanje u prekoceanske države, postaje od početka XX. stoljeća sve masovnije, naročito s Brača, ali također i s Hvara, a nešto manje s Visa i Korčule. Istina, ponki su se preseljavali u Split i druge gradove s obitelji ili bez obitelji, bilo kao privatni i državni namještenici, trgovci, kućne pomoćnice, zbog školovanja djece i slično, ali najveći dio se iseljavao u početku XX. stoljeća u obje Amerike, Australiju, Južnu Afriku te Novi Zeland. Nije moguće ustanoviti ni približan broj iseljenika. Iseljavali su se najčešće zdravi mladi ljudi, radne ruke. Neki su od njih pobjegli, da ne moraju služiti u austro-ugarskoj vojsci, ali većinom su pošli trbuhom za kruhom. Prvi su prihvaćali rodbinu, koja je poslije došla. O tadanjem iseljavanju s naših otoka pisano je dosta u ondašnjoj dnevnoj i periodičnoj štampi. Lakatoš⁹⁾ nam daje ove podatke za decenij od g. 1900. do g. 1910. iz kotara Hvar (t.j. otoci Hvar i Vis) iselilo se 3.777 ili 13.49%; iz korčulanskog kotara (otoci Korčula i Lastovo te zapadni dio Pelejšca) 1362 ili 4.98%, a iz bračkog kotara 4.023 ili 16.48% stanovništva. Jednake podatke nam pruža i Makale¹⁰⁾ za isti vremenski period; pored toga kod njega imamo podataka i za dva prethodna decenija, i to da se iz hvarskog kotara u deceniju 1881.—1890. iselilo 1095 osoba, a u deceniju 1891.—1900. god. 1911 osoba, dok se iz korčulanskog kotara u deceniju 1881.—1890. iselilo 729, a u deceniju 1891.—1900. god. 1159 osoba. Posebnih podataka za otok Brač nije dao, jer je Brač do god. 1903. bio u sklopu splitskog kotara.

Prema prvom jugoslavenskom popisu¹¹⁾ od god. 1921. na Braču je bilo 19.326 stanovnika ili 3.239 st. manje nego g. 1910. Na otocima Hvaru, Visu i Korčuli nije bio obavljen popis zbog talijanske okupacije.

Prema drugom popisu¹²⁾ u bivšoj Jugoslaviji god. 1931. Brač je spao na 17.331 st. ili za 1995 manje nego god. 1921., Hvar na 14.430 st. ili 2.513 manje nego god. 1910, Vis na 8.746 st. ili za 1.361 manje nego god. 1910., dok je na Korčuli bilo 20.698 st. ili za 368 više nego god. 1910.

Poslije Prvoga svjetskog rata ojačao je pokret iseljavanja. Brač je prednjačio. Jedan od jačih povoda bila je filoksera, koja je još prije rata zahvatila otok, a u toku rata je upravo poharala vinograde. Za vrijeme rata nije bilo radne snage kod kuće, da bi se odmah počelo s obnavljanjem vinograda na podlozi «amerikanice», koja traži bolju zemlju i više njege. Kad su god. 1918. otočani, demobilizirani, došli kućama, vinove loze, naročito na Braču i Hvaru, više nije bilo. Obnavljanje je išlo sporo i trebalo je čekati nekoliko godina da loza dođe na rod. Još do danas

8. Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung von 31. XII. 1910. Herausgegeben von der Statistischen Zentralkommission XII, Dalmatien, Beč 1919, str. 12—13, 19—21 i 31—33.

9. Lakatoš J.: Narodna statistika, Zagreb 1914, str. 66.

10. Makale M.: Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, Beč 1912, str. 14.

11. Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini SHS od 1921. g., Sarajevo 1924, str. 160 i 162.

12. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. g. Beograd 1937, str. 80—81; Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje Primorske banovine, Zagreb 1938, str. 18—21, 30—32 i 60—63.

vinogradi nisu onakvih razmjera kao prije Prvog svjetskog rata. Većina otočana imala je u prekoceanskim zemljama dosta rodbine, prijatelja suseljana i znanaca, koji su pomagali svoje na domu, ili su ih pozvali k sebi. Nije još poznat broj iseljenika iz pojedinog otoka; svakako je bio znatan u razdoblju između Prvoga i Drugog svjetskog rata. Premda se s Korčule — s obzirom na ostala tri veća srednjodalmatinska otoka — najmanje iselilo (na pr. u Braziliju oko god. 1925.), Perucich¹³) tvrdi, da je u deceniju prije Prvog svjetskog rata i neposredno poslije njega iseljavanje bilo zahvatilo maha; godišnje je oko 300 osoba napuštalo otok. Pretpostavlja, da se tokom ovog stoljeća s otoka Korčule iselilo 8.000—10.000 osoba. Na osnovu podataka korčulanske općine Perucich tvrdi, da je od 1969 muškaraca u starosti od 20—25 godina u prekoceanskim zemljama bilo njih 950 ili 49%. Iako je do pred Drugi svjetski rat — po službenim statistikama — brojno stanje stanovništva na Korčuli stagniralo, vidimo, da je bilo dosta jakog iseljavanja. Iz grada Korčule iseljavali su se majstori brodograditelji. Pojedini brodograditelji i njihove obitelji odselili su se ne samo u druga dalmatinska središta, već i u strane zemlje¹⁴), osobito u lučke gradove (Carigrad, Aleksandriju, Smirnu, Odesu, Sulinu, Galac, Kerč, New York, New Orleans, Buenos Aires i dr.).

Povratak većeg broja, uglavnom dobro situiranih «Amerikanaca» poslije Prvog svjetskog rata, nije mogao osjetljivo djelovati na porast otočnog stanovništva, jer se glavni dio ovih «povratnika» naselio, sagradio ili pokupovao kuće u Splitu, Zagrebu i drugdje.

Iseljavanje je prestajalo kako za Prvog svjetskog rata (1914—1918), tako i za trajanja Drugog svjetskog rata. Karakteristično je za naše iseljenike, da ih je vrlo malo otišlo s namjerom da se stalno nasele u prekoceanskim zemljama. Iako je ustvari većina ostala u stranom svijetu, možemo ipak smatrati, da su oni privremeni iseljenici. Manji broj iseljenika povratio se poslije Drugoga svjetskog rata.

Prvi popis stanovništva u FNRJ obavljen je 15. ožujka 1948. On pokazuje ovakvo brojno stanje na srednjodalmatinskim otocima¹⁵): Brač 14.641 st., Hvar 12.564, Vis 7.468 i Korčula 17.870 stanovnika. Prema tomu na Braču za 2.690 manje nego god. 1931., na Hvaru 1866 manje nego god. 1931., na Visu 1278 manje nego god. 1931. i na Korčuli 2.798 manje nego god. 1931. Znatni pad broja stanovnika na sva četiri otoka, pored iseljavanja u prekoceanske zemlje u predratnom razdoblju od god. 1931. do god. 1941. prouzročila su i ratna stradanja. U toku Drugoga svjetskog rata mnoga su naselja na otocima stradala od kaznenih ekspedicija okupatora, paljenja i bombardiranja. Mnogi su i strijeljani. Znatan je broj stradao u neprijateljskim logorima. Velik broj je poginuo u NOB-i. Poslije rata mnogi su prešli u industriju i gradska središta.

Kako se poslijeratno stanje normalizira, postepeno se povećava i broj stanovnika. Prema službenoj publikaciji Statističkog ureda NR Hrvatske¹⁶), a na osnovu

13. Perucich G.: L'isola di Curzola, Bologna str. 28.

14. Iselile su se ove obitelji korčulanskih brodograditelja, i to u Carigrad: Brčić, Vilović, Fabris, Depolo, Ivančević, Foretić i Falconetti; u Bujukdere: Sardi, Sesa, Verzotti, i Drušković; u Aleksandriju: Smrkinić, Dobrošić i Fabris; u Smirnu: Depolo, Geričić, Foretić, Verzotti, Vilović, Pomenić i Salatić; u Odesu: Depolo, Kapor i Bernardi; u Marseille: Kapor; u Galac: Vilović i Pesanto; na Maltu: Foretić; u Kerč: Fabris; u New York: Krtica i Smrkinić; u New Orleans: Bonvardo i Kapor; u Nobile: Vilović i Ivančević; u Buenos Aires: Vilović i Ivančević; u Sulinu: Sesa, Kalodera, Kovačević i Paunović.

15. Podatke sam dobio od Statističkog ureda NO Oblasti Dalmacije u Splitu, na čemu i ovom prigodom zahvaljujem.

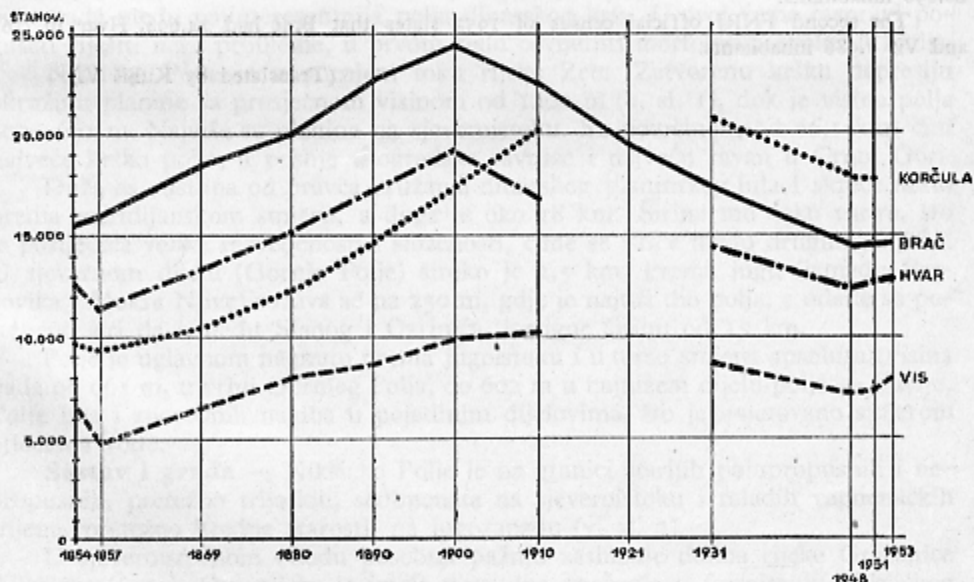
16. Statistički ured NRH: Administrativno-teritorijalna podjela i imenik naseljenih mjesta NRH. Stanje 1. maja 1951. g. Zagreb 1951., str. 5, 13, 23, 26, 29, 30 i 39.

stanja od 1. svibnja 1951., bilo je na Braču 14.664 stanovnika, na Hvaru 12.611, na Visu 7.485 i na Korčuli 17.853 stanovnika.

Drugi službeni popis¹⁷⁾ stanovništva u FNRJ od 31. ožujka 1953. pokazuje neznatan porast. Po ovom najnovijem popisu Brač ima 14.694 stanovnika ili 53 osobe više nego god. 1948., Hvar ima 12.716 st. ili 152 više nego god. 1948., Vis ima 7.986 st. ili 518 više nego god. 1948. Za otok Korčulu nemam podataka, već samo za korčulanski kotar (27.228 st.), ali je sigurno u povećem porastu. Znatnim proširenjem brodogradilišta i sam grad Korčula je dobio novo stanovništvo; doseljenici su iz Splita, Dubrovnika, Blata, Veleluke i iz drugih naselja našega primorja. Prema podacima NO-a Korčula početkom godine 1951. bilo je u gradu već 3.200 stanovnika, dok ih je godine 1950. bilo 2.633.

Slijedeća tabela i grafikon rekapituliraju i ilustriraju kretanje broja stanovnika na glavnim srednjedalmatinskim otocima, kroz posljednjih 100 godina.

	1854	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1948	1951	1953
Brač	15.579	15.709	18.330	19.969	22.650	24.408	22.565	19.326	17.331	14.641	14.664	14.694
Hvar	12.743	11.526	13.378	15.039	17.016	18.091	16.943	?	14.430	12.546	12.611	12.716
Vis	6.777	4.820	6.485	7.871	8.674	9.914	10.107	?	8.746	7.468	7.485	7.986
Korčula	9.865	9.487	10.567	12.387	14.934	17.377	20.330	?	20.698	17.870	17.853	?

Kolebanje stanovništva na srednjedalmatinskim otocima (1854—1953).

Fluctuation of the population on the Middle-Dalmatian Islands (1854—1953).

17. Savezni Zavod za statistiku i evidenciju: Prvi rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1953. godine. Statistički bilten, Serija B-I, broj 17, god. IV., Beograd 1953, str. 10.

SUMMARY

Fluctuation of the population on the Middle Dalmatian Islands (1854.—1953).

by A. Jutronić

Statistics in connection with the new administrative vision of 1854 were corrected by the first Austrian census of the population in 1857. At that time on Brač there were 15,709, on Hvar 11,526, on Vis 4,820 and on Korčula 9,487 inhabitants.

The second official census of 1869 shows that Brač had 18,330, Hvar 13,378, Vis 6,485 and Korčula 10,567 inhabitants.

The third official census of 1880 states that on Brač there were 19,969, on Hvar 15,039, on Vis 7,871 and on Korčula 12,387 inhabitants.

After the fourth Austrian official census of 1890 Brač had 22,650 inhabitants, Hvar 17,016, Vis 8,674 and Korčula 14,934 inhabitants.

The fifth census of 1900 states that Brač had 24,408, Hvar 18,091, Vis 9,914 and Korčula 17,377 inhabitants.

According to the sixth Austrian official census in 1910 Brač had 22,565, Hvar 16,943, Vis 10,107 and Korčula 20,330 inhabitants.

According to the first Yougoslav census in 1921 Brač had 19,326 inhabitants. On the islands Hvar, Vis and Korčula the census was not effected because of the Italian occupation.

According to the census of 1931 Brač had 17,331, Hvar 14,430, Vis 8,746 and Korčula 20,698 inhabitants.

The second FNRJ official census of 1953 states that Brač had 14,694, Hvar 12,716 and Vis 7,986 inhabitants.

(Translated by Kuljiš V.)

